

FORMENTERA

Paisatge, recurs natural

GRUP D'ESTUDIS DE LA NATURALES

GEN

GOB - EIVISSA

AMB EL SUPORT DE :

Fundación Biodiversidad

Fundació
"SA NOSTRA"

Ajuntament de Formentera

COL·LABOREN :

FORMENTERA

PAISATGE

Recurs natural

Grup d'Estudis de la Naturalesa (GEN-GOB Eivissa)
C/ Major, 20. Can Llaudis. Dalt Vila
07800 Eivissa
Tel. 971 390674
www.gengob.org
e-mail: gen@gengob.org

Disseny i Maquetació: Óscar Moreta

Fotografia de coberta: Vicent Guasch

Dibuixos: Roig - Francolí

Revisió lingüística: Carles Torres

Coordinació: Cristina Requena

AGRAÏMENTS

El Grup d'Estudis de la Naturalesa (GEN-GOB Eivissa) agraeix la col·laboració prestada per a l'elaboració d'aquest material educatiu a les següents entitats, institucions i persones: Fundación Biodiversidad, Fundació "SA NOSTRA" Caixa de Balears, Ajuntament de Formentera, Obra Cultural Balear de Formentera, PIME Formentera, Núria Valverde, Pepa Planells, Vicent Guasch, Miquel Garau i David García.

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	9
CONCEPTE	11
FORMACIÓ	13
COMPONENTS	15
EL PAISATGE DE FORMENTERA	17
Elements configuradors	
<i>El relleu</i>	
<i>El sòl</i>	
<i>La vegetació</i>	
<i>L'aigua</i>	
<i>El poblament</i>	
INTERPRETACIÓ DEL PAISATGE	21
Esquemes interpretatius inicials	
<i>Localització geogràfica de paisatges típics</i>	
Activitats prèvies	
Sortida	
<i>Utilitzant els sentits</i>	
<i>Si fossis..., com veuries aquest paisatge?</i>	
<i>Observació dirigida</i>	
Després de la sortida	
<i>Viatge en el temps</i>	
<i>La salut del paisatge</i>	
BIBLIOGRAFIA	25

INTRODUCCIÓ

La diversitat i riquesa paisatgística està sent sotmesa els darrers anys a un ràpid procés de transformació. Les societats desenvolupades estan alterant de forma progressiva el seu medi, desenvolupant les seves activitats productives a costa de fer malbé l'entorn natural. Per limitar aquesta degradació, es fa necessària l'aplicació urgent de mesures que ajudin a crear una consciència social sobre la necessitat real de fer compatibles el desenvolupament econòmic i l'explotació dels recursos naturals, amb la conservació i protecció de la diversitat biològica i cultural de l'entorn.

El paisatge és, probablement, un dels recursos naturals més valuosos que posseeixen les Balears. Aquest no és simplement l'escenari on transcorre l'activitat humana sinó que aquesta forma part d'ell, en la mesura que n'altera l'estructura i dinàmica. És també font inesgotable i directa de la qual obtenim la informació bàsica per a la supervivència, així com font de sentiments i sensacions.

El paisatge és també el principal atractiu que s'ha ofert, i se segueix oferint, als milions de turistes que visiten les illes cada any, el que constitueix la base de l'estructura econòmica balear.

El paisatge litoral de l'illa atreu a milers de visitants cada any. Foto: Vicent Guasch

No cal dir que el factor més important en produir canvis en el paisatge és l'activitat humana, la qual ha provocat transformacions irreparables o de conseqüències imprevisibles. A les Balears, els canvis més importants són el resultat del constant procés urbanitzador que es pateix des de fa dècades. Aquesta és la comunitat autònoma amb el major consum relatiu de territori de tot l'estat espanyol, sent les Pitiüses les illes on existeix una major pressió urbanística i una major permissivitat a l'hora de controlar les irregularitats en matèria urbanística i d'ordenació territorial.

Malgrat aquesta forta pressió sobre les Pitiüses, Formentera manté encara bona part del seu paisatge tradicional, el que

existia abans del canvi del model socio-econòmic de les illes produït per l'arribada del turisme de masses.

Així, els paisatges predominants a Formentera són el paisatge natural i el paisatge rural, encara que aquests comencen a patir alteracions importants com són l'obertura de nombrosos camins nous que provoquen, conseqüentment, la fragmentació dels espais naturals, l'increment de sòl per a ús residencial dispers o l'abandonament de les feines tradicionals, encarregades del manteniment d'aquest paisatge rural...

El paisatge natural és aquell en què l'activitat humana pot aparèixer reflectida però no és la que determina la seva estructura, com pot succeir a algunes zones litorals, illots, muntanyes.... En el cas de Formentera, els penya-segats caracteritzen en gran mesura el paisatge natural, ja que són molt importants a bona part de l'illa, però sobretot a la Mola i as Cap de Barbaria.

Penya-segats as Cap de Barbaria. Foto: Marià Marí

En canvi, el paisatge rural està caracteritzat per un ús del sòl amb predomini de l'activitat primària. Moltes vegades aquest paisatge és fruit de l'explotació d'uns recursos que han provocat un fort canvi en les condicions naturals de la zona, però aquest paisatge conserva uns valors ambientals molt importants, ja que proporciona una elevada biodiversitat.

Encara que l'activitat primària (agrícola, pesquera) sigui actualment molt minoritària a Formentera, les seves estructures, els seus elements (parets de pedra, camins, figueres, vinyes...), segueixen presents arreu de l'illa i configuren un paisatge rural propi, un dels principals atractius de l'illa.

Les figueres són testimonis d'un paisatge rural en perill. Foto: Marià Mari

Amb aquesta unitat didàctica oferim, breument, uns conceptes sobre l'estructura i composició del paisatge, així com una sèrie de consells i activitats perquè educadors i educadores puguin treballar, amb els seus alumnes, en l'anàlisi i la interpretació del paisatge que els envolten, adaptant aquestes activitats a les pròpies característiques i necessitats del grup.

CONCEPTE

El concepte de paisatge és difícil de definir. És un concepte més o menys abstracte i intuïtiu, que es pot definir en funció de l'experiència, els coneixements o la disposició de cada persona. És també un terme emprat per professionals de diferents àmbits de les arts i les ciències, la qual cosa ha generat multitud de definicions, entre aquestes:

- ✓ “Vista que presenta un indret a cel obert”.
- ✓ “Vista d'un indret natural”.
- ✓ “Porció d'espai caracteritzada per un tipus de combinació dinàmica d'elements geogràfics diferenciats”.
- ✓ “Pintura, dibuix o gravat que representa un lloc natural o urbà”.

Per mor d'aquesta varietat de definicions, a l'hora de definir el concepte de paisatge cal centrar el terme en tres enfocaments distints:

- ✓ El paisatge purament estètic, referit a la combinació de les formes i els colors del territori.
- ✓ El paisatge com a terme ecològic o geogràfic, referit a l'estudi dels sistemes naturals que el conformen.
- ✓ El paisatge com a estat cultural i escenari de l'activitat humana.

Els estanys de Sant Francesc de Formentera. Font: Les Illes Balears. Arxiduc Lluís Salvador. Edició: SA NOSTRA

FORMACIÓ

El paisatge actual és el resultat de l'evolució natural i de la transformació produïda per l'home, en el cas de Formentera, des de fa aproximadament 4.000 anys. Aquestes transformacions s'han produït de manera desigual, més intensament a les àrees de fàcil accés i amb disponibilitat d'aigua (que afavoreixen l'assentament humà), i menys a les zones de difícil accés, generant multitud de paisatges en un espai reduït.

Ca na Costa: testimoni dels primers pobladors de l'illa. Foto: Marià Mari

Els paisatges contenen molta informació, per la qual cosa fomentar i millorar les capacitats d'observació, anàlisi i interpretació dels paisatges es converteix en tasca necessària i formativa, ja que la cultura occidental, basada en la tecnologia, ha oblidat bona part dels vincles de l'home amb la naturalesa.

La interpretació, l'observació i l'anàlisi del paisatge pot aportar coneixements i recursos, entre d'altres:

- ✓ Demuestra com fer un ús sostenible dels recursos naturals, ja que reflecteix l'ús que se n'ha fet. Un paisatge que sobreviu en el temps conté informació molt valuosa per a la gestió futura d'àrees semblants.
- ✓ Dóna beneficis econòmics, ja que actua com a reclam turístic.
- ✓ Ofereix espais oberts i escenaris culturals o estètics, amb una gran quantitat d'elements patrimonials que formen part de la identitat d'un poble.

L'ordenació del territori és una assignatura pendent a les Pitiüses. Foto: Miquel Garau

Així, el paisatge és un recurs natural que s'ha de conservar i gestionar adequadament, tant en l'aspecte econòmic com en el d'ordenació territorial.

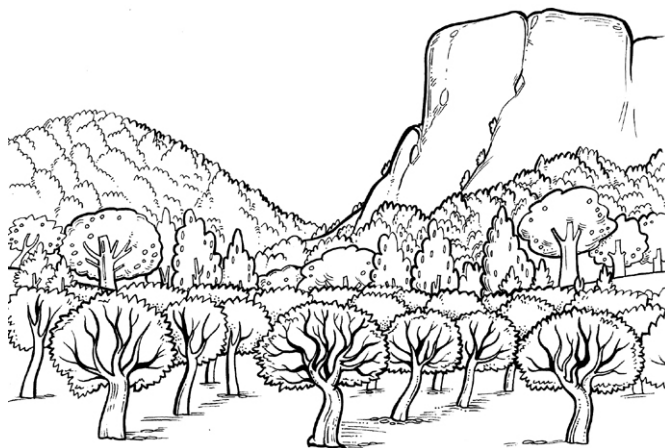
COMPONENTS

La percepció d'un paisatge varia segons la persona que el contempla, segons els seus coneixements i actituds, però l'anàlisi i interpretació d'un paisatge es basa en el reconeixement dels seus components, és a dir, en els elements del territori que els sentits poden percebre fàcilment. Aquests elements s'agrupen en:

- ✓ Factors físics o abiòtics: són l'estructura bàsica del paisatge, i els formen el relleu, les roques, el sòl, l'aigua i la mar.
- ✓ Factors biòtics: són els elements vius, és a dir, la vegetació i la fauna.
- ✓ Factors antròpics: són les transformacions produïdes per l'home (activitats agràries, indústries, urbanitzacions...).

Els components del paisatge tenen també característiques visuals, sonores i olfactivas. Aquestes proporcionen una percepció més àmplia del paisatge, però varien segons les pròpies condicions de qui observa i percep l'entorn. Per

això, a l'hora d'interpretar i analitzar paisatges, s'han establert uns criteris i paràmetres comuns entorn a aquestes característiques.

Factors físics, biòtics i antròpics.

Característiques visuals:

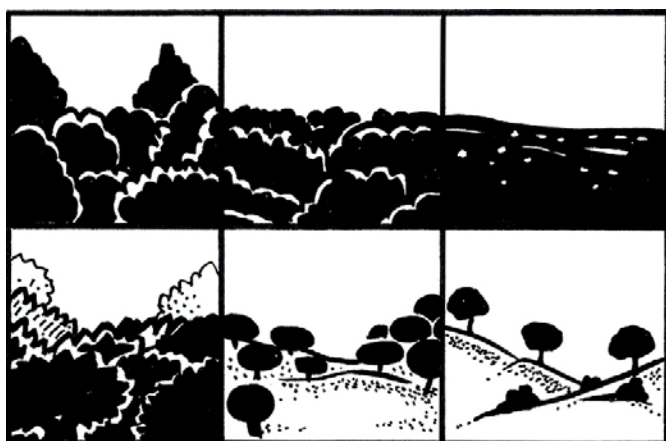
- ✓ Forma: és el volum dels objectes que apareixen al paisatge. Als paisatges naturals les formes estan determinades per la vegetació, el relleu i les làmines d'aigua, mentre que a un paisatge urbà dominen les formes regulars dels edificis i els seus elements.
- ✓ Línia: defineix i orienta un paisatge i està determinada pels múltiples punts de separació existents entre els colors, les formes i les textures. Pot ser horitzontal, vertical, ondulada i trencada.
- ✓ Color: és l'element que es capta amb més intensitat. No és un element fix ni homogeni, ja que canvia segons la lluminositat i les estacions de l'any.
- ✓ Textura: és el resultat de la integració de formes o de colors d'una superfície més o menys contínua amb irregularitats internes. Si observem, per exemple, un pinar a una certa distància no podem distingir cada pi, sinó una superfície contínua amb més o menys irregularitats.
- ✓ Escala: relaciona els objectes i el seu entorn. La percepció d'un paisatge varia segons l'escala en què s'observa.
- ✓ Espai: relaciona el volum dels components del paisatge amb els espais que queden buits, podent parlar d'espais oberts o panoràmics (sense límit aparent) i d'espais tancats.

Formes

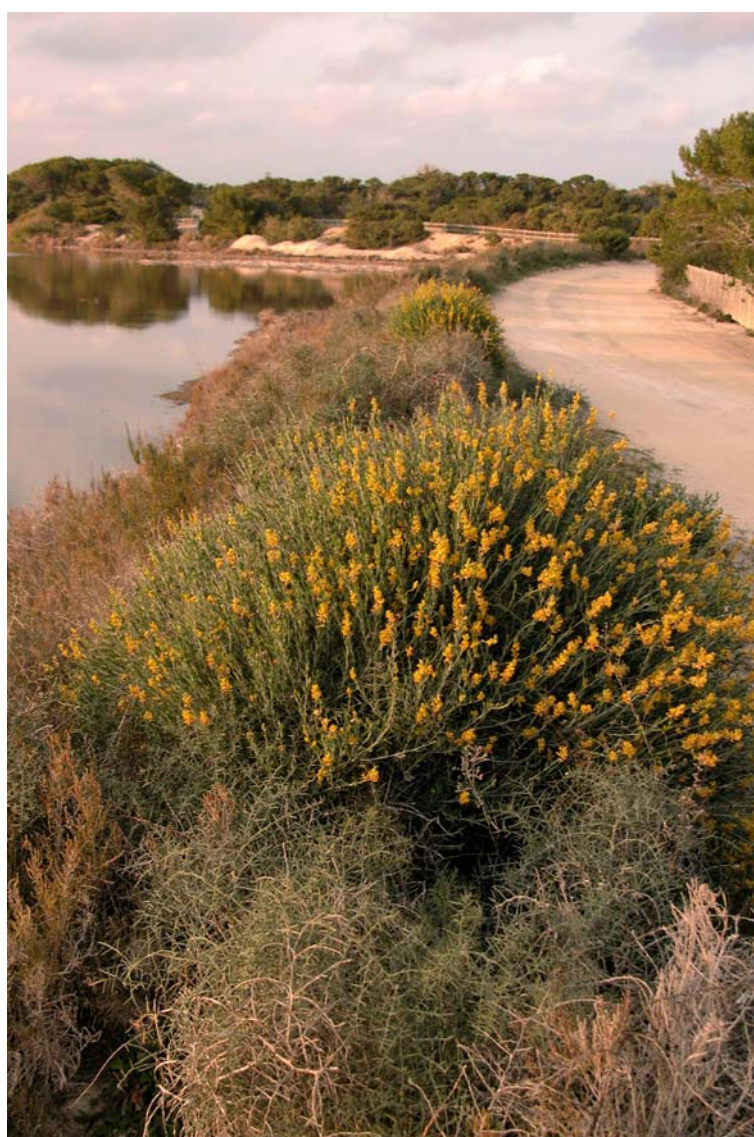

Línies

Textures

Les característiques sonores i olfactivas passen molt sovint desapercebudes, però poden caracteritzar positivament o negativament un paisatge.

EL PAISATGE DE FORMENTERA

Com anteriorment s'ha mencionat, un dels paisatges més representatius de Formentera és el seu paisatge rural. Encara que l'activitat agrària a l'illa actualment és molt minoritària, i les formes de l'agricultura tradicional ja no existeixen, sí hi són presents els elements i estructures que aquesta activitat ha deixat sobre el territori.

Òbviament, aquest paisatge actual no és el mateix que existia abans de l'arribada del turisme, ja que la major part de la gent que viu dins espais rurals no es dedica a les feines del camp i hi ha molt menys espai cultivat, per la qual cosa les extensions de vegetació natural són molt més grans.

Camp de cereals. Foto: Marià Mari

El paisatge de Formentera podria ser considerat un exemple d'integració entre els elements naturals i l'activitat humana.

Aquest paisatge, que podríem denominar tradicional, el trobem arreu de l'illa, però és també un paisatge fràgil, un paisatge únic que mereix la màxima atenció i protecció, ja que constitueix un element clau en el futur de l'economia de l'illa i de la qualitat de vida dels seus habitants.

Elements configuradors

Tots els paisatges vénen determinats pels factors anteriorment citats, és a dir, factors físics, biòtics i antròpics. Al paisatge de Formentera, les pròpies característiques d'aquests factors, així com la seva combinació, donen lloc a un paisatge únic, amb personalitat pròpia, totalment diferent al de l'illa d'Eivissa, i al de la resta de les Balears.

Entre aquests factors configuradors destaquen:

El relleu

El relleu, juntament amb la vegetació natural, caracteritzen en gran part el paisatge de Formentera. La seva forma allargada, composta per dos promontoris, de superfície tabular, units per una estreta i llarga franja de terres baixes, fan del paisatge de l'illa un paisatge amb predomini de línies horitzontals.

Les línies horitzontals són predominants al paisatge de l'illa. Foto: Marià Mari

La horitzontalitat del paisatge formenterer només es veu trencada als penya-segats, algun d'ells espectaculars, de la Mola, Barbaria i Punta Prima. Aquest brusc trencament és breu i concret, ja que l'horitzontalitat continua amb la mar, que enlloc de ser límit del paisatge de l'illa, en constitueix una prolongació.

Formentera presenta diferents tipus de costa: de penya-segat, d'esglaió, baixa rocallosa i baixa arenosa. Aquest darrer tipus, ofereix talment com la costa de penya-segats, panoràmiques espectaculars, no pel seu relleu sinó pels colors i lluminositat que presenten l'arena i la cristal·lina mar, a la costa nord, a la platja de Migjorn i a Cala Saona.

El sòl

El substrat geològic i els sòls tenen un paper molt important en la percepció del paisatge ja que donen varietat cromàtica al mateix. Des dels sòls conreats més fèrtils, amb la seua gama de vermells, fins al blanc-groguenc dels afloraments rocosos, l'aportació estètica d'aquest element és indiscutible.

A Formentera es troben repartides per tota l'illa àmplies zones de crosta calcària. Aquestes constitueixen grans superfícies de color groguenc i han possibilitat la creació de les parets de pedra seca, elements aquests predominants, i molt característics, en el paisatge interior de l'illa.

La terra vermella, formada per dipòsits de llims, és present a les zones planes dels promontoris de la Mola i Barbaria, així com a la zona baixa central, als voltants de Sant Francesc. Aquestes són les zones actualment conreades.

L'altre tipus de sòls predominants són els arenosos. Aquests es troben a les zones properes a les dunes costaneres o a llocs on hi ha acumulacions antigues. Presenten colors clars i una baixa fertilitat, encara que s'han arribat a conrear.

Els afloraments rocosos caracteritzen el paisatge a la zona des cap de Barbaria. Foto: Marià Mari

La vegetació

En la configuració del paisatge natural d'una zona és indubtable la influència de la massa vegetal. En el cas de Formentera la vegetació típicament mediterrània, dominada per pins i vegetació arbustiva, és la que dóna permanentment una coloració verda a àmplies zones de paisatge, sobretot als voltants de les terres de cultiu de la Mola. És també especialment destacada la presència de savinars, formacions d'un color verd molt més fosc, i que es troben als sistemes dunars litorals, a la part alta des cap de Barbaria, els voltants de l'Estany des Peix i la costa nord.

Per altra banda, és visualment interessant la colonització que la vegetació ha fet als penya-segats, configurant diferents textures entre les zones d'ombra i de solana.

Vegetació als penya-segats. Foto: Marià Mari

Un paisatge especialment singular és l'existent a l'extrem meridional des cap de Barbaria, on es dóna una vegetació arbustiva dominada pel romaní.

És també interessant el paisatge de l'extrem oriental de la part alta dels penya-segats de la Mola, per la presència de timonedes, formacions vegetals dominades per diferents tipus de frígoles, poc denses i constituïdes per plantes en forma de coixins més o menys desenvolupats, que cobreixen

la zona de color rosa-violaci en època de floració. Aquest tipus de formació vegetal també es dóna a altres zones de l'illa com a as Carnatge o as Cap.

La vegetació de les zones de conreu és sobretot de secà, dominada per figueres i vinyes. Aquests espais donen al paisatge una estructura lineal, més o menys rectangular, per les formes de les parcel·les i pels seus elements alineats i ordenats. Les plantacions de vinyes són un exemple i les seues formacions lineals constitueixen una pròpia entitat paisatgística. Però, la figuera és, sens dubte, l'element més característic d'aquest espai per les seues formes aerodinàmiques i la multitud d'estalons que suporten el seu brancatge. És també un arbre que dóna variabilitat al paisatge amb la successió de les estacions, destacant la verdor de les seues fulles durant l'eixut estival, així com la coloració grisa del seu tronc i branques nues durant l'hivern. Aquesta variabilitat estacional també ofereix belles panoràmiques, d'amples gammes cromàtiques, per la floració de multitud de plantes silvestres que conviuen amb les cultivades en les zones de conreu.

Figuera amb estalons. Foto: Vicent Guasch

L'aigua

Per mor de les dimensions de Formentera la mar forma part de quasi tots els seus paisatges. Aquesta n'actua com a prolongació i amplia el propi territori formenterer, i esdevé un element estètic de gran importància, tant per conformar el fons escènic de multitud de panoràmiques com per donar espectacularitat al trencament de les línies de la costa de penya-segats. També tenen un paper important els illots i l'illa d'Eivissa com a elements introduïts en la visualització de la superfície de la mar, com a elements emergents, trencadors de la línia marina.

Són especialment singulars al paisatge de Formentera les zones d'aigües superficials permanents de l'Estany des Peix, l'Estany Pudent i ses Salines. A més de ser molt característics de l'illa, els dos estanys constitueixen unes llacunes litorals de gran importància com a ecosistemes naturals, un tipus d'hàbitat molt localitzat a la conca mediterrània.

Les làmines d'aigua amplien el paisatge de l'illa. Foto: Vicent Guasch

Una altra forma en què es manifesta l'aigua sobre el paisatge són els torrents, com a restes del seu pas sobre el terreny, o els pous i aljubs de l'illa, com a testimonis d'aquesta presència implícita de l'aigua al paisatge.

El poblament

Aquest és un element fonamental en el paisatge de Formentera. Com ja s'ha mencionat, el poblament tradicional era dispers, sent aquesta una de les característiques més singulars del paisatge de l'illa. A més, aquest tipus de distribució sobre el territori donava lloc a una pròpia organització territorial, basada en la figura de les vendes.

La distribució dels habitatges sobre el territori, lligats a l'explotació agrària, constituïen elements ben integrats visual, cultural i estructuralment en el paisatge. Aquesta integració, però, no només es produïa amb els habitatges, sinó amb tots els elements que l'activitat humana tradicional generà amb el seu desenvolupament: parets de pedra, pous, aljubs, molins, varadors, eres, forns de calç, de pega...

Els molins foren fonamentals pel poblament definitiu de l'illa. Foto: Vicent Guasch

La disposició de les cases condicionava l'existència de tota una xarxa de camins, indispensables per a la vida social, i igualment integrada en el paisatge. D'aquesta forma, tot el territori quedava recorregut per viarans de diferents graus d'utilització i amplària, emmarcats, molts d'ells, per parets de pedra seca.

El gran eix de comunicació a l'interior de l'illa era, com és avui, el camí de la Savina a la Mola, passant per Sant Francesc i Sant Ferran. Aquest camí es transformà en carretera a principis del segle XX.

INTERPRETACIÓ DEL PAISATGE

El paisatge és una important font d'estímuls i recursos educatius que poden ser valorats i interpretats amb l'aplicació de diverses tècniques didàctiques.

La consideració del paisatge com a un recurs natural valuós, com l'espai que hem de conservar i millorar, requereix un bon nivell de coneixements i una gran sensibilitat. D'aquesta forma es poden modificar les actituds front l'entorn que ens envolta i incrementar el sentit de responsabilitat envers el món, promovent la percepció del paisatge com la casa que és de tots.

Interpretar el paisatge pot esdevenir una experiència molt gratificant que requereix la nostra màxima atenció. Aprendre a analitzar i comprendre el paisatge pot suposar una activitat lúdica engrescadora i participativa.

A continuació oferim una sèrie de consells i activitats per a treballar sobre el paisatge.

Esquemes interpretatius inicials

Abans de començar a treballar és important valorar els coneixements que l'alumne (nen o adult) té en relació al paisatge. Aquests coneixements s'adquireixen progressivament durant la vida i són el sistema de referència bàsic que ens permetrà comprendre i relacionar-nos amb l'entorn. Però, freqüentment, aquests coneixements no estan construïts d'una forma lògica i coherent, sinó que es troben estructurats sobre esquemes conceptuals confusos i erronis, pel que es fa necessari conèixer aquests esquemes i coneixements generals amb senzilles activitats abans d'aprofundir en l'estudi del paisatge.

Localització geogràfica de paisatges típics

Aquesta activitat consisteix a projectar unes imatges de paisatges d'un determinat context geogràfic (illa, comunitat autònoma, país, continent...) i demanar que de cada imatge es dedueixi:

- ✓ El lloc o regió al qual pertany el paisatge. També es pot demanar quines són les raons o factors concrets que han ajudat a determinar la seva ubicació.
- ✓ L'estació de l'any en què s'ha fet la fotografia. Aquesta informació es pot obtenir a partir de l'estat de la vegetació o dels camps de conreu, del color dominant, la presència de neu...
- ✓ L'orientació de la imatge. En aquest cas ens fixarem en la disposició de les ombres, la distribució de les masses de vegetació, orientació d'edificis...

També és interessant utilitzar fotos del paisatge que després treballarem in situ.

Quan es treballa a una escala geogràfica molt àmplia, és aconsellable seleccionar escenes que continguin elements molt representatius o típics.

Amb aquesta prova podem valorar la capacitat d'integració visual i ubicació espacial que tenen els alumnes.

El paisatge conté molta informació. Foto: Vicent Guasch

Activitats prèvies

Abans d'anar a fer la interpretació d'un paisatge proper amb el grup, convé que l'educador/a realitzi una visita prèvia per avaluar les possibilitats didàctiques del lloc triat.

Vistes des del camí de sa Pujada. Foto: Marià Marí

Per seleccionar el lloc és important tenir en compte la complexitat del paisatge, l'estació de l'any, la facilitat de transport i l'accessibilitat al punt panoràmic, així com el nombre i edat dels participants.

Abans de sortir al camp és també important conèixer les tècniques de treball que haurem d'emprar, és a dir, familiaritzar-se amb la utilització de la brúixola, mapes, fotos aèries.... També facilita la feina formar, prèviament, petits grups de treball i realitzar tasques que convé fer abans de qualsevol sortida, per exemple:

- ✓ Realitzar una llista i aconseguir tots els materials necessaris per treballar durant la sortida (quaderns, llapis, mapes, brúixoles...).
- ✓ Recopilar i llegir informació sobre la zona que visitarem.

- ✓ Localitzar sobre un mapa el punt on ens dirigim i marcar el recorregut que farem per arribar-hi. També es pot aixecar un perfil del recorregut i determinar la distància i el temps que es necessita per accedir-hi.
- ✓ Aconseguir la toponímia de la zona. Amb ella obtindrem molta informació del lloc, sobre elements o fets que allà s'han produït (formes del relleu, antics usos del sòl, ubicació de fonts...).

Sortida

Per aprofitar la sortida de camp s'ha de recopilar el màxim de dades directes de l'entorn. Aquestes dades ens serviran, posteriorment, per realitzar treballs a classe.

S'ha d'intentar diferenciar el que es veu del que es coneix per experiències prèvies.

Aquestes són algunes de les activitats que es poden realitzar durant la sortida, situats, preferentment, a un punt elevat i amb bona visió panoràmica.

Utilitzant els sentits

En un primer moment es realitza una observació en silenci del paisatge. Amb aquest exercici s'obté una primera percepció no condicionada i una informació que normalment no obtenim, ja que no estem habituats a "escoltar" el paisatge.

Es poden tancar els ulls i escoltar atentament durant uns cinc minuts. Intenteu detectar els màxims detalls possibles i anoteu en un quadern els sons i matisos que heu pogut identificar. Després, entre tots, feu una llista on anotar tots els sons que heu reconegut i extreure les conclusions més interessants. Una d'elles serà, probablement, el reconeixement i identificació dels sons de procedència humana, mentre que no s'identificaran tant fàcilment els de procedència natural. Per exemple, segur que s'identificaran i es diferenciaren els sons del motor d'un cotxe del d'una moto, mentre que no es reconeixerà i diferenciarà el cant d'un gavatxet roig del d'un verderol.

Possiblement els nostres sentits s'estan adaptant cada vegada més al medi urbà.

Una altra forma de treballar amb els sentits és demanar al grup que identifiqui en el paisatge el major nombre de colors possible. S'hauran d'anotar en un quadern i assignar a cada color i tonalitat un element (blau - cel, verd fosc - pinar, groc - camp de cereals...). És sorprenent la quantitat de contrastos de colors que es poden trobar en un paisatge que pareixia, en principi, molt homogeni.

La vegetació proporciona varietat cromàtica al paisatge. Foto: Marià Mari

Si fossis..., com veuries aquest paisatge?

Aquest és un joc – endevinalla. Amb ell es pretén posar de manifest les diferents percepcions subjectives que tenen les persones en funció dels seus interessos, formació, experiències pròpies...

L'activitat s'inicia amb la distribució a cada membre del grup d'unes fitxes amb el nom d'un personatge (excursionista, pagès, turista, enginyer forestal, empresari hotelier, ecologista, científic, extraterrestre...). Cada membre del grup ha de guardar en secret el paper que li ha set assignat, i ha de descriure el paisatge intentant desenvolupar el seu paper de la forma més convincent possible. La resta del grup ha d'endevinar de quin personatge es tracta.

Observació dirigida

Aquesta activitat permet explorar una tècnica per enriquir l'observació i l'anàlisi de la informació paisatgística. Es pot plantejar d'una forma dirigida per treballar la comprensió de determinats conceptes i termes geogràfics, biològics, ambientals.

Es proposa al grup un guió d'observació per estudiar de forma sistemàtica els components del paisatge, que prèviament s'han concretat i revisat entre tots. També és important que durant l'activitat es prenguin notes així com, de forma paral·lela, sintetitzar aquestes notes sobre una fotocòpia del mapa topogràfic de la zona.

Aquests són alguns dels aspectes que poden centrar el treball:

- ✓ El relleu: distingir diferents formes de relleu en el paisatge (torrents, platges, illots, puigs...), diferenciar grans unitats de relleu i buscar la toponímia d'alguns elements destacats amb l'ajuda del mapa topogràfic.
- ✓ La vegetació: diferenciar les grans unitats de vegetació i observar algunes de les seves característiques (distribució espacial, color, densitat...).
- ✓ Elements antròpics: identificar els principals assentaments humans, observar algunes característiques de les construccions predominants en la zona (materials, funcions, aspecte...), identificar els diferents usos del

territori (agricultura, indústria, residencial...) i distingir les principals vies de comunicació.

En algun moment es pot demanar al grup que intenti visualitzar un dels grans components del paisatge, obviat la resta (per exemple, intentar centrar-se només sobre el relleu o només sobre la vegetació). Així, podem aprofundir més en l'observació i posar de manifest molts de detalls que queden ocults en la vista general.

Si ens fixem bé, descobrirem moltes unitats dins un mateix paisatge. Foto: David García

Després de la sortida

Després de la sortida podem realitzar interessants feines amb la informació obtinguda. Primerament s'ha d'ordenar, classificar i sintetitzar per després poder establir comparacions i contrastar les dades. Finalment podrem debatre algunes de les conclusions i analitzar si hi ha hagut canvis en la percepció prèvia que teníem del paisatge estudiat.

Viatge en el temps

Aquesta activitat pretén demostrar el dinamisme del paisatge, els canvis que es produeixen al llarg del temps, centrat en el paper que desenvolupen els factors històrics en la configuració del paisatge actual.

Després de conèixer un poc la història de la zona que hem treballat, podem imaginar com era el paisatge en distintes èpoques, a l'edat mitjana, a principis de segle, fa cinquanta o fa deu anys, per exemple. Per grups, podem intentar reconstruir l'estat del paisatge en el passat mitjançant mapes i fotos antigues, topònims, descripcions literàries...

També podem identificar els elements de cada època que encara estan presents al paisatge actual. Així, podem entendre el paisatge com un gran llibre on han quedat escrits els diferents esdeveniments que s'hi han produït al llarg de la història.

La salut del paisatge

Amb aquesta activitat es pretén captar l'atenció sobre un fet cada dia més preocupant: el deteriorament que pateix el medi ambient. Aquesta és una qüestió preocupant i controvertida. Hem de tenir en compte que existeixen

moltes opinions i punts de vista, i també molts d'interessos diferents.

Plantejar al grup algunes qüestions sobre l'estat de salut del paisatge estudiat, ens permetrà iniciar un debat sobre la degradació que pateix el medi ambient. Primer, podríem realitzar una primera aproximació al tema per equips de treball. Més endavant, organitzar un debat i exposició en comú.

També és interessant revisar els canvis que s'estan produint, quins elements són nous i quins van desapareixent.

Aquesta revisió pot iniciar un debat sobre com conservar i millorar els paisatges tenint en compte els factors a favor i en contra de les diferents opcions, intentant arribar a la solució més favorable per a la majoria.

Salines d'en Ferrer. Foto: Miquel Garau

BIBLIOGRAFIA

Benayas, J.; Heras Hernández, Fco.; de Lucio, JV.; Marcén Albero, C.; Pino Escudero, E.; Pedro Ruiz, J. (1994). *Viviendo el paisaje. Guía didáctica para interpretar y actuar sobre el paisaje*. Fundación Natwest. Fundación para la Investigación y el Desarrollo Ambiental (FIDA).

Llabrés, A. *El paisatge a les Balears. Quaderns d'educació ambiental*. Conselleria de Medi Ambient, Ordenació del Territori i Litoral. Govern Balear. Palma, 1997.

Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera. Consell Insular d'Eivissa i Formentera. Eivissa, 1995.

GEN-GOB Eivissa. *Es Amunts d'Eivissa. Vida, cultura i paisatge*. Eivissa, 2004.

Prats, E.; Ramón, F.; Vallès, R. Coordinació: Vilà Valentí, J. *Geografia de les illes Pitiüses. Les activitats agràries*. Institut d'Estudis Eivissencs. Eivissa, 1984.

Unidades Temáticas Ambientales de la Dirección General del Medio Ambiente. *El paisaje*. MOPU. Madrid, 1987.